

Etkin Yurttaş, Özgürleşme, Elit Bir Demokrasi Anlayışı: Arendt'in Demokrasisi

Seda Çalışır*

Öz

Bu çalışma, Hannah Arendt'in eserlerinde doğrudan yer almayan demokrasi kavramının anlamının ortaya çıkarılmasına ve sınırlarının çizilmesine odaklanmaktadır. Bu amaçla, modern dünyanın dinamikleri ile Arendt'in demokrasisi olarak isimlendirilen kavramın benzeştiği ve çatıştığı alanlar ile içinde yer alabilecek aktörlerin rolleri tartışılmaktadır. Yurttaşların itaat eden varlıklar haline geldiği, sorgulama ve bireyliğini ortaya koyma yetisini harekete geçirmesine ket vurduğu, insani çoğulluğun zedelenildiği durumlar, düşünce ve eylem dünyasının kopukluğunun zirve yaptığı noktalardır. Arendt'in tasvirinde, düşünceden kopuk bir egemenlik anlayışı, temsili demokrasinin sınırlarını en başından belirler. Bu durumda, özgürlük, egemenlik tanımına yakın ya da eşdeğer kabul edildiğinden, yurttaşların ortak iyiye ulaşma beklentisi eksik kalmaktadır. Bir başka deyişle, toplumsal sözleşmenin belirli çıkarlar karşılığında rıza yoluyla devredilmesi ortak iyinin garantisi olmadığı gibi, bireyler çoğulluğun ikileminde sıkışıp kalmaktadır. Bu ikilemden kurtulmanın çaresi Arendt'e göre, bir uyanış ve yeniden doğuş gibi hayal ettiği sorumlulukla hareket eden etkin yurttaşların kamusal alanda eyleme geçmesidir. Politik sorumluluğu taşıyanlar etkin yurttaşlar olacaktır. Bir başka deyişle Arendt'in demokrasisi, varoluşsal sorumlu yurttaş olabilmeyi yollarını keşfetmek isteyenler için bir kılavuz önermesidir. Bu önermenin kısıtları incelendiğinde, ortaya elit bir demokrasi anlayışının çıktığı sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hannah Arendt, Demokrasi, Kamusal Alan, Çoğulluk, Etkin Yurttaş.

Engaged Citizenship, Liberation, An Elite Understanding of Democracy: Arendt's Democracy

Abstract

This study focuses on exploring the framework of democracy and its limits, which are not explicitly explored in Hannah Arendt's work. In addition to the similarities and discrepancies between modernity and Arendt's democracy, the roles attributed to democracy's actors will also be discussed. Under conditions in which citizens act without scrutiny and behave obediently, pluralism deteriorates when the rupture between opinion and action reaches its climax. In Arendt's words, a break between domination and opinion would limit deliberative democracy. Liberation, therefore, equates with domination, which is deprived of the general will of the citizens. Taking action in the public sphere is an absolute remedy, as well as a renaissance, against the alienation of citizens. Human liberation therefore requires a concrete convergence of ideas and actions. The active citizen is an actor who investigates, negotiates, persuades, consents and has an equal right to participate in the debate. These merits would make it possible to assume political responsibility. Arendt's democracy is then a guide to discovering the path to becoming a responsible citizen. This study concludes that her approach introduces a concept of elite democracy.

Keywords: Hannah Arendt, Democracy, Public Sphere, Pluralism, Engaged Citizenship.

*Doktora öğrencisi | İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
calisir.seda@gmail.com | ORCID: 0000-0001-6067-585X

DOI: 10.36484/liberal.1339495

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 29, Sayı:113, Kış 2024, ss. 97-116.

Gönderim Tarihi: 8 Ağustos 2023 | Kabul Tarihi: 10 Şubat 2024

Giriş

Bu çalışmada, Hannah Arendt'in siyaset felsefesi incelemesi üzerinden tasavvur ettiği insani özgürleşmenin kamusal alanda nasıl bir rejimde gerçekleşebileceği, kısıtları, yurttaşların özgürleşmedeki rolleri ortaya koyulacaktır. Arendt'in, insani özgürleştirilecek düşünce ve eylem dünyasını siyaset felsefesine yansıtarken mutlak bir ideolojik perspektif ile baktığını söylemek doğru olmaz. İlk dönem eserleri olan *Totalitarizmin Kaynakları* ve *İnsanlık Durumu*'ndan başlayarak bir modernite eleştirisi sunan Arendt, insanın kendi eliyle yarattığı ortak yaşamdan yabancılaşmasını ve bunu sona erdirecek özgürleşmenin yollarını yaşamı boyunca kaleme aldığı eserlerde tartışmıştır. Arendt'in çalışmalarında genel olarak analize yer verdiği ve özgürleşmek için kamusal alanı işaret etmesinin ötesinde bunun nasıl bir rejim pratiği ile gerçekleşeceğine ilişkin teori ile sınırlı bir çerçeve sunduğu söylenebilir de satır aralarında ve özellikle son dönem yazılarında özgürleşmeye dair somut fikirler ortaya attığı görülebilmektedir.

Her doğumun bir başlangıç olduğu düşüncesinden hareketle, dünyaya gelen benzersiz, birbirinden tamamen farklı bireylerin, bir başka deyişle insani çoğulluğun bu dünyada vücut bulmasını politika ile ilişkilendirir Arendt *Vita activa* olarak tanımladığı iş-emek-eylem üçlüsünün ona göre özgürlüğün gerçekleştiği son evresi eylem yani *praxis*, tek tek bireylerin eylemi ile değil; kamusal alanda tüm bireylerin eylemde olması ile gerçekleşir. Bu eylemin değer sunan tarafı, zorunlulukların dışına çıkılan ve insanın farklılıklarını keşfettiği politik bir eylem olmasıdır. Berktaç'ın deyimiyle, politika genelde tarif edildiği gibi kıt kaynakların bölüşülmesi sanatı, ya da refah ve adalet sağlamanın bir aracı değil, bize "özgürlük" kazandıracak şeydir (Berktaç, 2012:15).

Arendt'in düşünce dünyasının merkezinde, karşılıklı etkileşim, çoğulluk, ikna etme ve ikna olma ve tarih boyunca bu süreçleri sekteye uğratmış siyasi kötülük durumları vardır. Kitlelerin mobilize olması, aşağıdan gelen devrim talebi, kurumların değişik şekillerde yeniden üretilmesine yol açmakta ve Arendt'e göre otoritenin de yeniden üretimi şeklinde devam etmektedir. Otoritenin krizi, modernite ile ortaya çıkmış gibi kabul edilse de kendi doğasında politiktir. Tarihsel bağlamda, örneğin Fransız Devrimi'nin kısa süre de olsa terör dönemi ile sürmesi, akabinde Napolyon gibi bir otoritenin kendisinden önceki düzenin aşınmasından yararlanıp geniş halk desteğini alarak kendilerine yükseliş fırsatı yakalamasında onun iddia ettiği otoritenin yeniden üretimi görülmektedir.

Günümüz siyasetinde sivil hak ve özgürlüklerin kurumsallaşması ve çoğulluğun temsiline olanak vermesiyle genellikle liberal demokrasi idealize edilse de insani özgürleşmenin tecrübesi noktasında ortaya konan normatif değerlerin dışlayıcılığından kaçılmamaktadır. Arendt'in önerdiği konsey sisteminin de çoğulculuğu daha geniş bir tanım ile ilişkilendirmesinin yanında açıklığa kavuşmayan yanları olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda hem Arendt'in çoğulculuk anlayışını hem de önerdiği sistemin olumlu ve çelişkili yönlerini ortaya koyarak çalışmanın yanıt aradığı sorular şunlar olacaktır: Arendt'in demokrasisi, elit bir demokrasi anlayışına mı denk düşer? Bu demokraside yurttaş, inisiyatif alabilen bir yurttaş mıdır, yoksa çoğulculuğun kapsamında engellere mi takılır? Bu sorulara Arendt'in siyaset-felsefe geriliminden beslenerek ortaya koyduğu eserlerinden ve benzer soruları tartışan literatürdeki karşılaştırmalardan yararlanarak kendi değerlendirmelerimiz ışığında cevap aranacaktır.

Çoğulluğun İkilemi ve Kamusal Alan

Arendt için *bios politikos* (politik yaşam), Antik Yunan'ın eyleme dayanan kamusal yaratım sürecinin başlangıcıdır (Arendt, 1977: 153). Platon'dan beri Batı siyaset felsefesinde yaygın olarak kabul gören, bireylerin yöneten-yönetilen şeklinde ayrışması ile *vita activa*'nın ayrımları birbirine karıştırılmış ve *bios politikos* eksik yorumlanmıştır (Wolin, 2016: 239). *Vita activa*'da zorunlulukların yarattığı dünya dışılık durumunu *İnsanlık Durumu*'nda tartışan Arendt, modernitenin emek-iş ikilisine odaklanıp eylem alanını tümüyle dışladığını ve siyasi sorunların sosyal sorunlara indirgendiğini savunur. Bu iddiası ile modernitenin kurumlarına dair kısıtları kastettiğini düşünüyoruz. Kamusal alanın ve çoğulluğun sınırlandığı noktada rejimin kısıtları da kendini göstermektedir. Nitekim, Arendt'e göre modern devlet, görünüşte toplumsal kurumların en politikisi olsa bile, anti-politik ilişkiler ve uygulamalar üzerine kuruludur ve onların daha da pekişmesine yol açar (Buckler: 2011:128). Tocqueville, modern demokrasilerin halk egemenliği ve eşitlik ilkesinin olmasına rağmen konformist eğilimler sergileme tehlikesini taşıdıklarını söylemiştir (2004: 235). Modernite ile kamusal alanın yitirilişi, toplumsalın ve konformizmin yükselişi, bürokrasinin yönetimde baskınlığı, insanların hayatına sirayet etmiştir. Kitle toplumunun oluşumu için gerekli bu nosyonlar, Arendt'e göre özgürlük ve farklılık temelinde çoğulculuk anlayışını zedelemekte ve koyduğu kısıtlarla kitlelerin siyaset ile ilgilenmemelerini de normalleştirmektedir. Bu durum, siyasi anlamda hakikat algısında çözülmeyi beraberinde getirebilir. Tek bir hakikatin olduğu yanılışı ile katılımcı olmayan vatandaşlar, gerçekten siyaset yapamayacaktır; çünkü çoğulluk imkânı oluşmayacaktır.

Rejim pratiklerinin insanın kamusal eylemlilik durumunda değişik seviyeler doğurduğunu iddia eden Arendt, totalitarizm gibi rejimlerde eylemden soyutlanma durumunun olasılığını vurgular. *Totalitarizmin Kaynakları* kitabının son bölümünde, bu kamusal alanı yitiren toplumların despotik yönetim tehdiyle karşı karşıya olduğunu tartışan Arendt'e göre totaliter rejimin tehlikesi de yine kendi içinden gelir (Arendt, 1951: 368). İnsanlar, birbirine yabancılaşmış, kamusal alana katılmıyor ve bir varoluş amacı arayışında iken onlara sahiplenici bir kimlik sunacak liderlere karşı güçlü bir çekim duyarlar. Totaliter liderler, duyarlı görünen tavırlarıyla bu bireylerin umudu olarak ortaya çıkar ve bir çeşit illüzyon gibi onları kendine bağlar (Arendt, 1951: 412). Kendine yabancılaşan, kendini gereksiz ve işe yaramayan bir konumda bulan bireylerin duygusal boşluğundan yararlanarak kendisine aradığı insan kitlelerini yaratır. Sadece totaliter rejim pratiklerinde sınırlı olmayan bu kitle toplumu yaratımı tiranlıkta da görülebilir; hatta bürokrasiye dayalı Batı demokrasileri bile bu riske açıktır (Arendt, 1994: 40). Bu, rejimin insanlardan faydalandığı bir durum gibi dursa da Arendt bu süreci, iş-emek sarmalında tıkanan insanların çoğulluk olgusunu kaybetmesine ve özgürlük ve siyaset arayışında olmamasına bağlar. Bir başka deyişle kamusal alan, insanların farklılıklarını ortaya koydukları bir alanken, toplumsal olanın yükselmesiyle birlikte ekonomik zorunlulukların dünyasına mahkûm olan bireyler, kamusal alandan uzaklaşmış; düşünce ve eylem dünyasında pasif tarafta yer almaktadır. Hayatta kalabilmek için yaşayan ve tüketen bireyler, öngörülebilir düzenliliğe sahip davranışlarda bulunmaktadır (Lash, 1990: 258). Özel ve kamusal alan ayırımında bulunmaları beklenmez; çünkü artık dünyada evlerinde hissetmeleri mümkün değildir (Arendt, 1994: 184). Son tahlilde, kendine ve dünyaya yabancılaşan bireylerin çoğulluğu söz konusu olmuştur (D'Entrèves, 1994: 37).

Demokrasinin irrasyonel ve çoğunlukçu tanımının Sokrates'in ölümüne mahkûm edildiği dönemin anlayışı olduğuna inanan Arendt, demokrasiden bahsedilecekse en yüksek mertebede kamusal katılımın imkânlarını arar. Vatandaş olanların siyasal alanda yer alırken kölelerin onlara hizmet eden olarak emek dünyasına hapsoluğu çoğulculuğun eksik kalmasına neden olmuştur. Atina demokrasisindeki kamusal eylemlilik, bütün kesimlerin tercihi olabilen, bireyselliğin, yaratıcılığın ve kişisel gelişimin belli bir kesimin ayrıcalığı olmayan bir kamusal alanda tezahür eder (D'Entrèves, 1994: 206). Benhabib'in bahsettiği gibi, Arendt, modern zamanda demokrasinin sosyal, kültürel ve ahlaki heterojenlik dikkate alınarak tasarlanması gerektiğini düşünür (1996: 207).

Özgürlüğün garantisi gibi sunulan toplum sözleşmesinde yöneticinin çoğulluğu bastıran ve adeta tekilliğe indirgeyen bir program ile kamusal alanı sınırladığı gerekçesiyle Arendt'in sözleşme düşüncesine mesafeli

olduğu anlaşılır (Arendt, 2012: 95). O halde toplumsal sözleşme fikri de daha önce bahsettiğimiz heterojenliği taşıyamayacak kadar cılızdır. Çoğulluğun ön planda olduğu kamusal alan yaratılırken bireylerin özel hayatlarını arka planda bırakmasına neden olan ön kabullerin terkedilmesi elzemdir. Bu bir bakıma kimliklerin öznelliklerini bırakıp nesnellik dünyasında var olma savaşı vermesidir. Bir “yanlış bilinç” hali olarak da görülebilecek bu durum insanların modernite ile elde ettikleri kazanımların tersine dönmesine engel olamayışını ifade eder. İnsanlar modernite ile özgürleşmenin mümkün olduğunu keşfetmiş, özel alanlarının ve birey olarak zenginliklerinin ayırdaya varmışken piyasanın öncelendiği bir ekonomik düzen yaygınlaşırken yüzyıllardır yurttaşların onu keşfetmesinden ve deneyimlemesinden uzak kalan politik alan ise çoğulluğa yine ulaşamamış ve bireyler politik alana yabancılaşmıştır.

Siyaset biliminde elit teorisi¹ olarak yer bulan ve hemen hemen tüm toplumlarda var olan seçkin bir azınlığın elit siyaseti oluşturmasının kaçınılmazlığı düşüncesi, çoğulculuğun modernite öncesinde yaşadığı krizi açıklamak için yol gösterebilir. Modern elit teorisyenleri de benzer düşüncüyü kapitalist sistemin sınıf dinamikleri ile yorumlamışlardır. Milliyetçiliğin homojen bir kültür etrafında kümelenen yığınların varlığı ile ortaya çıkacağını fark eden devlet seçkinleri de siyasa yapım sürecini ona uygun şekillendirmiştir. Arendt'in çoğulculuğun zedelendiği ve yanlış bilince götürdüğünü düşündüğümüz anlatısı da bu noktada başlamaktadır. Monarşilerin yerini parlamenter sistemlerin almaya başladığı 19.yy'da ortaya çıkan politik kurumlar kitle toplumu yaratım sürecini toplumun rızasını alarak pekiştirir. Arendt, temsili demokrasi ile etkin yurttaşlık ve genel irade kavramı ile de kamusal çoğulculuk ihtimali göz ardı edildiğinden Rousseau'cu sözleşme fikrini yetersiz bulur. Genel irade olarak ifade edilebilecek ortak gerçekliğin olmadığını belirten Berktaş'a göre de gerçeklik diyalojiktir (2010: 57). Bu diyalog ortamı kamusal alanda gerçekleşir; çoğulluğun ve özgürlüğün de hissedildiği yer bu politik kamusal alandır. Bireyler birbirini dinler, tartışır, müzakere eder, ikna eder ve ikna olur, karşılıklı sözler verir ve sözleşmeler yapar. Ne güvenlik talebi ile bütün haklarından ve iktidardan vazgeçen bir sözleşmenin ne de temsili çoğulluğun tam anlamıyla bir çoğulluk olamayacağı söylenebilir. D'Entrèves'e göre, Rousseau'nun toplum sözleşmesinde yurttaşlar müzakerelerle zaman geçirdiğinde

¹ Bu noktada çalışmanın odak noktasında yer almaması ancak Arendt'in elit demokrasiden ayrıldığı noktaları belirtmek amacıyla elit teorisinin çoğulculuğu dışlayan yaklaşımından bahsetmekteyiz. Klasik elit teorisyenlerine göre tarih boyunca çoğunluk, örgütlenmemiş kitleleri tasvir etmek için kullanılmıştır. Hem yöneticiler hem de toplumun farklı kesimlerinde elitlerin olduğunu iddia eden elit teorisyenlerinden Gaetano Mosca (1939), Vilfredo Pareto (1935) ve Robert Michels (1966), çoğulluğun politik alana sirayet edememesini bütün toplumlarda var olan seçkin elit sınıfın baskın rolü ile açıklarken, Mills (1956) gibi modern elit teorisyenleri ise kapitalist sistemin yapısal özellikleri ile demokrasinin uyumsuzluğu üzerinden bir yaklaşım içinde olmuşlardır.

genel irade zedelenmekte ve topluluk içinde bölünmeleri doğuracak ihtimallere kapı aralanmaktadır (1994: 208). Canovan'a göre ise Rousseau'cu cumhuriyetin ortak iyiye götüren birleştirici sloganı yetersiz kalmaktadır, Arendt'in müzakereler sonucu oluşan kamusal oğulculuğundaki nosyonları tam olarak karşılayamamaktadır (1994: 226).

Söyleyebiliriz ki Arendt'in tasavvurunda, Locke'un sözleşme modelindeki gibi bireylerin birbirlerine karşı sorumluluklarını belirlemeleri sonrası devlet ve hkmet sistemini kararlaştırmaları çoğulculuğa en yakın sözleşme modelidir. Bu model, bireylerin tekil olarak inisiyatif alabilmesine imkân vermese de toplumun birlikte hareket ettiği, diğer bir deyişle kamusal alanda zgr, müzakereci davranan bireyler içermesi bakımından daha zgndr (Arendt, 1997b: 103). Yurttaşlar, karşılıklı söz vererek birbirlerine karşı sorumluluk altına girmektedir. Böylesine bir yatay modelin, yurttaşları verilen sözler üzerinden sorumlu kılması, olası totaliter eğilimleri savuşturma gücünü oluşturduğundan bahseden Arendt, *Devrim zerine* kitabında Amerikan Devrimi'ni bu yönüyle Fransız Devrimi'nden daha başarılı bulmaktadır.

Paylaşma ve dayanışma duygusunda buluşan, düşüncelerini tartışma ortamı bulan ve son tahlilde kamusal alanda eyleme geçen ancak bir sözleşme ile özgürlüğünü yöneticiye teslim eden yurttaşlar bireysel kimliklerini artık kullanamayan yurttaşlardır. Oysaki, paylaşılan dünyaya ve ortak dünyanın sorunlarına farklı bakan bireyler, tanım gereği oğulluk yaratması beklenmektedir. "oğulluğun ikilemi" olarak isimlendirdiğimiz bu durumda bir yandan eylemliliğin herkesi kapsayıcılığı, diğer yandan siyasi kurumların normatif değerlere dayanan dışlayıcılığı söz konusudur. Bu ikilemin varlığında Arendt'in demokrasisi gerçekleşebilir mi? Gerçekleştiğinde elit bir demokrasi anlayışına mı denk düşer? Bir sonraki bölümde Arendt demokrasisinin dinamikleri ve değişebilen anlamları ortaya koyulacaktır.

Arendt'in Demokrasisi

Arendt'in demokrasisi kavramsallaştırması literatürde yer almayan ve bu çalışma ile sunulan bir önermedir. Rejim pratiği denince akla ilk olarak totaliterlik üzerine yazıları gelen Arendt'in demokrasiyi tek başına konu edinen yazıları yok denecek kadar azdır. Antik Yunan'ın polisi, Roma'da temellenen geleneksel cumhuriyetçilik, Amerikan ve Fransız Devrimleri ile 1848'de ve sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan devrim konseylerinin yapısı, Arendt'in politika anlayışının çıkış noktasında yer bulurlar. Aristoteles'ten beri, insanın doğuştan iyi oluşu üzerinden yeterli görülen temsili demokrasinin sorunlarını ortaya koyarken doğrudan demokrasinin, insanın özgürleşmesi yolunda

daha uygun bir teorik çerçeve sunduğunu savunur (Arendt, 2012: 317). Sonunda önerdiği yapının nihai hedefi olan insanın özgürleşmesinin nasıl ikircikli yollardan geçtiğini ise hem kendisi hem de onun eserlerini yorumlayan literatür sıklıkla tartışmaktadır.

Arendt'in önerdiği yapı, iktidarı yatay şekilde örgütleyen, mahallelerde, meslek mensupları arasından oluşan derneklerin aşağıdan yukarıya doğru ilerleyen, bir diğer deyişle yatay ve dikey hesap verebilirliğin etkin olarak işlediği bir yapıdır. Bir konsey sistemi olarak da düşünülebilecek bu yapılanma toplumun tüm kesimlerinin katılımına açıktır ve bu anlamda çoğulcu ve farklılıkları kapsayıcıdır. Temsili demokrasinin azınlık hükümranlığı gibi seyreden çoğulculuğunu ve parti sisteminin kurumsallaşan dışlayıcılığını ise reddeder. Konsey sistemi ile filozof-yurttaş konumuna geçen demokrasi katılımcısı, temsili demokrasiden daha geniş bir temsil imkânına erişir ve doğrudan demokrasinin katılımcısı olur. Konseyin faydaları, müzakere yapılabilen, tartışılan, siyasi partilerin imkân tanımadığı ve manipüle edilebilir topluluklar olarak gördüğü halkın kendini ifade edebildiği bir yapı olmasıdır. Her vatandaşın bu konseye katılması beklenemez, Arendt'in vurgusu, herkesin oraya katılma fırsatına/eşitliğine sahip olabilmesidir. Bir önceki bölümden miras aldığımız kamusal ve çoğulluğun ikilem doğurma potansiyeli ışığında cevaplanması gereken sorular şunlar olacaktır: Arendt'in konsey sistemi, hegemonik bir düzeni mi ima eder? Temsili demokrasini yerini alabilecek bir müzakereci demokrasiyi mi önde tutar?

Arendt'in demokrasisi hegemonik bir düzenin reçetesini vermeyi amaçlamaz. Mevcut rejim pratiklerinin aksine çok daha esnek bir yapıda bir araya gelen yurttaşlar, bürokratik engellerin ortadan kalkışı ile görev almak isterlerse Atina demokrasisinde olduğu gibi kura ve rotasyonun işlediği şeffaf bir kamusal buluşur. Villa'nın okunmasında Arendt'in demokrasisi, hem sorumlu ve gönüllü bireylerin inisiyatif aldığı hem de parlamenter temsil sisteminin kurumlarının örgütlendiği karma bir demokrasiye denk düşer (Villa, 2000: 231). Pitkin'e göre, Arendt'in kavramsallaştırması ontolojik anlamda mutlak bir ayırım teşkil etmez ve tanımlar zaman içinde değişebilir; birbirini yerini alabilmektedir (1981: 333). Berktaş'a göre ise, kurumsal öneriler içermediğinden temsili demokrasinin yerini alabilecek rejim olarak önerilmemiştir (2012: 237). Son önermeye katılarak belirtebiliriz ki çoğulluğun temsilini sağlayacak kamusal alandaki müzakere ortamları, bireyin eylemlilik yapabilen birey olduğunu yeniden hatırlamasını ya da keşfetmesini sağlayacaktır; ancak rejim pratiği olarak var olması nihai hedef değildir. Arendt'in eylemliliğe yüklediği anlamın iki yönü vardır. Bir tarafta kişinin kendi kendini gerçekleştirmek için ortaya koyduğu ifade eylemi ile kurulan anlam

dünyası yer alırken; diğer tarafta karşılıklı yapılan ve eşitlik temelinde gerçekleşen normatif bir eylem olan siyaset vardır.

Konseyde katılımın fırsat eşitliğini esas alması konusunda, *vita activa*'nın zorunluluklar dünyası, onun demokrasini anlamının önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Modern toplumda kamusal alana girişte fırsat eşitliğine sahip olması beklenen emek sahibi, zorunluluklar dünyasından kendini tamamen mi koparmaktadır? Özel alanın kamusal alan uğruna kaybedilişi mi söz konusudur? Zorunluluklar dünyasında sıkışıp kalan bireyin, eylem dünyasına geçerken kısıtlarla karşılaştığını ve demokrasiye katılımın iş-emek sarmalından kurtulan elitler tarafından gerçekleştirilebileceğini düşünen Arendt; öte yandan, çoğulluk ve farklılıkların müzakeresine dayanan konsey sistemi yaklaşımında da sınıfsal farklılıkların siyaset yapmak konusunda bir engel teşkil etmemesini incelemektedir; aksi halde kamusal özgürlük belirli bir kesimin ayrıcalığı haline gelir (Arendt, 2012: 362). *İnsanlık Durumu*'nda getirdiği eleştiri noktalarından biri, yurttaşın kendisinden ziyade işi için çalışabilmesinin modern toplumda yüceltilmesiyle sınıfsal farklılıkların normalleşmesi ve *vita activa*'nın toplumsal uyumun olağan bir süreci gibi duyumsanmasıdır (Arendt, 1958: 193). Aynı kitapta "teknığe feda edilen yaşamlar" kavramsallaştırmasıyla emeğin şeyleşmesi ve bireyin kendi emeğine yabancılaşması sonuçlarını doğurması, klasik ekonomi-politik okumada Arendt'in düştüğü çelişkiyi açıklamaktadır. Buna göre, emeğine yabancılaşan bireyin temsili demokraside hak talebinde bulunması ve talebe yönelik kurumsal çözümlerin getirilmesi yurttışı, etkin kamusalılığa katmış sayılmaz. Bilakis, iktidarın pekişmesi için araçsallaşan talepler ile liberal çoğulculuk, temsil iddiasında emeği dışlamaktadır. 'Çoğulluğun ikilemi' ile rejimin kısıtları ile piyasanın koşulları arasına sıkışan yurttaşın, Arendt'in demokrasisinde bir çelişki içinde olduğunu düşünmek kaçınılmazdır.

Literatüre baktığımızda Canovan (1994) ve Kateb (2000) de, Arendt'in çelişkili çıkarımlarda bulunduğunu düşünmektedir. Benhabib ise, Arendt'in kamusal alanının ontolojik ve kurumsal boyutlarını tartıştığı kitabında onun liberal demokrasiyi elitist bir bakışla ele alması yönündeki yorumlamaların tek taraflı bir bakışın sonucu olduğunu savunur (1996: 10). Berktaş'a göre ise, Arendt'in demokrasi anlayışında bir çelişki bulunmamaktadır; elitler ve kitleler arasındaki fark, düşünce yapısındaki farklılık ve eyleme geçme/geçmeme durumu üzerinden değerlendirildiğinde elit olmak, politik olmak anlamına gelmektedir (2012: 229-236). Ne var ki çoğulluğun ikilemi, politik olma noktasında bireyin önüne çıkardığı kurumsal ve ekonomik engellerle istemsizce sınıfsal farklılıkların dayattığı toplumsal rollerin bir eleştirisini yapmayı gerektirir. Politik olmak salt bir davranış tercihinin sonucu değil;

yaşam koşullarının bir sonucudur. Son tahlilde iş yaşamı ile bütün dünyaları kuşatılan bireylerin düşünceden ve eylemden yabancılaşması söz konusudur. Bu yabancılaşmadan kurtulmanın çaresi Arendt'e göre, bir uyanış ve yeniden doğuş gibi hayal ettiği sorumlulukla hareket eden etkin yurttaşların kamusal alanda eyleme geçmesidir.

Özgürlük zamanla iradeye içkin bir deneyime dönüşerek egemen olmak ile karıştırılmış ve özel alanın konusu olarak düşünölmeye başlanmıştır. Adepta bir zorunluluk gibi duyumsanan bu tür özgürlük, bireylerin kendi çıkarları peşinde koşan rakipler olarak birbirlerine karşı konumlandıkları ve dayanışmayı bilmedikleri bir toplum biçimi açısından son derece elverişlidir (Berktaş, 2010: 74). Parti sistemi ile kendini gerçekleştiren temsili demokrasi, kısıtlı bir özgürlük alanı sunmasının ötesinde, bireyin de kendini politik olandan soyutlaması ile sonuçlanır. Arendt'in hemfikir olduğu gibi, liberal anlayış, bir negatif özgürlükler dünyasını çağırıştırılmaktadır. Bir tarafta hak ve özgürlükler fenomenolojisini ararken diğer tarafta bireyin kendine ve topluma yabancılaşmasından kaçılmamaktadır. Arendt'in idealize ettiği dünyada ise pozitif özgürlükler, müzakere, çoğulculuk yer alır; demokrasinin sürekliliği insanların özgürleşmesinin bir sonucudur.

Politik özgürlüğün, yönetimde katılımcı olmak değilse bir anlamı olmadığı savunurken (Arendt, 2012: 293) de temsili demokrasinin eksikliğini bir kere daha vurgulamış olur. Parti sistemini desteklemediğini ifade eden Arendt'e göre (1971: 212), Avrupa demokrasilerinin çok partili yapısı totaliter motiflere yakınsama ihtimalini taşır. Bağımsızlık sonrası kurulan tek parti diktatörlüklerinden yola çıkarak önerdiği özgürlüğün kolektif olarak yeniden inşasında Gambetti (2007:9) de parti disiplini ile hareket etmenin eylemliliği bireysel alanla sınırladığını düşünür. Liberal çoğulculuğun parti kadrolarına sıkıştığı, yurttaş olmanın oy verme günü ya da genel anlamda yurttaşlık görevlerine indirgenmediği bir dışlayıcılık Arendt'in demokrasi anlayışında yer almamaktadır. Yurttaşlar için bir araya gelmek dışında kurumsal bir zorunluluk gerektirmeyen konsey sistemi ise, parti sistemi ve temsili demokrasiye göre daha esnek bir yapı sunar (Arendt, 1958: 31). Macaristan'da 1956'da yaşanan çok partili hayata geçiş talebine yönelik halk ayaklanmasını geçici bulan Arendt, uzun süre tek parti yönetiminde yaşayan halkın verdiği ani başlayıp ve hızlı sönmölenen bir reaksiyon olarak görür. Esnek bir yapı olarak önerilen ve kurumsallaşmayı öncül yapmayan konsey sisteminin aksine, Macar ayaklanmasında halkın parti sisteminin kurumsallaşması talebi (Arendt, 1958: 30) de, Arendt'in konsey sisteminden farklılaşır. Kendisiyle yapılan bir söyleşide, Doğu Avrupa'da başlayan sosyalist demokrasilerle ilgili düşüncelerini dile getirirken söz konusu rejim değişikliğinin salt ekonomik bir okumasının

yetersiz kalacağını ve bu değişimin Sovyetlerde yarattığı rahatsızlığın politik reformlarla desteklenecek olmasından kaynaklandığını söyler (Arendt, 1972: 230). Bu gelişmeler, söz konusu ülkelerde kamusal özgürlük alanında ilerleme olması açısından olumludur; ama belli bir ideolojik sınırlama ile olacaksa Arendt'in şüphe yaklaştığını anlaşılmaktadır.

Demokratik toplumların çoğunluk yerine çoğulluğu esas alan yaklaşımı, Arendt'in çoğulluk anlayışı ile benzerdir. Demokrasinin hangi sıfatla anılırsa anılsın meşru oluşunun D'Entrèves'e göre yorumu rasyonel şekilde tartışan ve sonunda ikna edip ikna edilen, vatandaşların rıza göstermesindedir (1994: 202). Müzakereye dayanan, katılımcı ve karşılıklı güçlenmeye dayanan bir çoğulculuk hem farklı görüşlerin vurgulandığı ve bunu yaparken herkesin eşit erişim hakkına sahip olduğu bir kamusal alan gerektirir. Nihayetinde politik olan, demokratik olana ve eylemliliğe yaklaştırır. Demokrasi kavramı, inisiyatif alabilme özelliği ile kamusal şansı artırır. Bokiniç'e göre konsey sistemi, dinamiğini kaybetmeyen bir devrim ve mücadele önerisidir (2009: 78). Şiddete yer olmadığından barışçıl yöntemlerle müzakere edilir; hegemonya kurma emeli taşıdığı da söylenemez. Karşılıklı ikna etme, ikna olma ve çoğulcu müzakerenin esas alındığı konsey sisteminde şiddet sisteme içkin olarak var olamaz. Atinalılara göre de onları barbarlardan ayıran şey politik alanda şiddet ve zor değil ama söz ve iknayı kullanmalarıdır. Zamanla düşünce ve eylem dünyasının arasına mesafe girmesiyle şiddet, gücü meşru kılmanın bir aracı olmuştur. Benhabib'in okumasıyla Arendt'te demokrasinin meşruluğu, kendisine sınırlar çizdiği noktada sona erer. Bir başka deyişle, rasyonel ve çoğulcu yaklaşımla belli normları takip etmenin kaçınılmazlığı, irrasyonel ve çoğulcu yaklaşımda hiçe sayılmış olur (1996: 128).

Elit demokrasisi, demokratik çoğulluğun göz ardı edildiği bir elit anlayışına denk düşmese de – ki bu, totalitarizmin kitle toplumu ile yaratmayı istediği bir durum olurdu- eylemliliğe yaptığı vurgunun yanında emeğin kim tarafından icra edileceğine dair açıkça bir tanım vermez Arendt'in siyasi olanla sosyal olanı ayırmış olması, eşitsizlik, toplumsal cinsiyet, etnik kimlik konularında eksik bir analiz ortaya çıkarmaktadır. İnsanın kendi özgürlüğünü kamusal alanda bulması için ekonomik özgürlüğü öncül olarak koyması da Arendt'in Marx'ın üzerinden eleştirdiği ekonomi-politik bakışı sergilediğini göstermektedir. Ayrıca, sınıf mücadelesi ve mülkiyet gibi konuların kamusal alana taşınmıyor oluşu, *oikos*'tan kamusala geçebilecek sınırlı bir kitleyi hedeflediğinden bir elit demokrasisi tanımını ortaya koymaktadır. O halde bir bakıma asgari ihtiyaçlarını karşılayamayan kişilerin siyasi aktör olması mümkün değildir. Piyasanın birincil konumu, bireyleri sınıfsal ayrımlara hapsederek doğal bir seleksiyon ile kamusal alana girecekler ve giremeyecekler ayrımını sunmaktadır.

Bugünün dünyasında, demokrasilerin ajandasını oluşturan en temel gündemler özgürlük ve eşitlik temelli politikalar iken, Arendt'in demokrasisinde bu ajandanın en başta gelen maddeleri otorite ve eşitlik olarak görülür (Arendt, 2012: 373). Hükmeden elit kesim kendi arasında bir kamusal alan oluşturarak halk ile arasındaki mesafeyi açmaktadır. Bu mesafenin kapanabilme ihtimali, konsey sistemi gibi bir yapının herkese bu kamusal alana girme hakkı tanınmasında görülür Arendt. Siyaset yapmanın bir meslek haline gelmesi ile siyasetin kamusal alanında yer alanlar aslında siyasal olmayan kriterlere göre seçilmektedir (Arendt, 2012: 372). Konsey sisteminde otorite, temsili demokraside olduğu gibi en tepede değil; eşitlik temelinde buna sahip olabilen halktır.

Konsey sisteminin ulusal ve uluslararası düzeyde sınırları da olacak mıdır? Popülasyonun çok olduğu yerlerde katılımı düzenlemek için kurullara mı ihtiyaç olacaktır? Bu konseyler, ne kadar süre ile görev yapacak; konseyin üyeleri nüfusla orantılı mı olacak, hukuki düzenleme yetkileri mi olacak yoksa iktidara tavsiye niteliğinde mi karar alacaklardır?² Arendt'in sormadığı ya da doğrudan cevaplamadığı sorular bunlar. Gücün kamusal alanda alttan yukarı örgütlenme şeklinde değil ama yönetilen-yöneten kabulünde devamında güç-iktidar baskınlığının hissedilmeye devam etmesi çoğulluğu zedeleme ihtimalini taşımaktadır. Zira halkın iktidardan rızasını çekmesi durumunda, iktidarı kaybedenler güçlü olma hissini sürdürebilirler (Arendt, 1972: 223). Demokrasiye yönetici olanların belli bir sayıda kişiden oluşmasını sorunlu bulan Arendt'in, "biz" ve "onlar" gibi günümüz siyasetinde kutuplaşma olarak demokrasilerin krizlerinde rol oynayan kavramın konsey sistemi ile taban tabana zıt bir kavramsallaşma olduğunu savunması muhtemeldir. Yine politik olarak en tehlikeli durumun, haddini bilmeyen, taşkınlık, aşırılık gösteren kibir olduğunu belirtmesi (Arendt, 1994: 262) de temsili demokrasinin onun tasavvurundaki demokrasiye yakın olmadığını gösterir. Rousseau'ya atıfla bahsettiğimiz sözleşmecî cumhuriyetçiliğin içkin sorunları nedeniyle ona eklemlenecek bir yapının da tatmin edici bir sonuç getirmeyeceği beklentisini taşır. *Oikos* ve *polis*'in ortak sorunların çözümünde kamusal alanda özgür, çoğulcu bir müzakere alanı yaratarak temsiliyetin iyileştirilmesi adına olumlu bir girişimdir konsey sistemi. Eylem ve düşünce alanını uzlaştırma çabası

2 Arendt'in konsey sistemine yönelik cevaplamadığı sorulardan birine Türkiye'den bir örnek olarak: Türkiye Barolar Birliği'ni bir konsey olarak alırsak her ilde kayıtlı çalışan avukatların birliğe üyeliği ile işleyen Türkiye Barolar Birliği Avukatlık Kanunu Yönetmeliği'nde 2020'de yapılan değişiklikle her ilin kendi barosu olması kuralı, "Beşbinden fazla avukat bulunan illerde asgari ikibin avukatla yeni bir baro kurulabilir" maddesi ile yeniden düzenlenmiştir. <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=5780&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi 10.11.2022).

oikos ve *polis* ayırımında *oikos*'u dışladığı anlamda başarısızdır ve idealize ettiği demokrasi anlayışı 'elit demokrasisi' olarak karşımıza çıkar.

Etkin Yurttaş ve Siyaset

Bu bölümde, řu ana kadar ortaya koyduğumuz demokrasi, zgrlk³ kavramlarının yurttaş seviyesinde nasıl algılandığı ve Arendt'in demokrasisinde yurttaşın kamusal alana girişte engellere takılıp takılmadığını tartışacağız. Öncelikle maruz kalınan iktidar ve otorite kavramlarının Arendt'in rejim tasviri ile ilişkisi paylaşıldıktan sonra etkin yurttaşın ne zaman eyleme geçtiğini sorgulayacağız.

İktidar kavramının kendi içinde gücü elinde barındıran ve bu gücü kabul etmesi beklenen en azından bir diğer tarafı daha barındırdığını söyleyebiliriz. İktidar, sözlerin boş, eylemlerin vahşi olmadığı, sözlerin niyetleri gizlemek için değil, gerçekleri açığa çıkarmak için kullandığı zaman gerekleşiş (Arendt, 1994: 274). Bir başka deyişle iktidar, siyasetin tecrübe edildiği *praxis*'in hem ortaya çıkması hem de sürekliliği için gereklidir. Bu sürekliliğin sağlanması için verilmesi gereken ödünler var mıdır? Modern elit teorisyenlerinden Mills, "Tüm siyaset iktidar mücadelesinden ibarettir; iktidarın nihai biçimi şiddettir" (akt. Arendt, 1997a: 41) derken piyasa modelinin pragmatist yönünü vurgular. Schmitt'in, siyasal eylemin dost-düşmanı ayırımına dayandırılan dinamiğine karşın Arendt'in şiddetin olduğu yerde politikanın tümüyle ortadan kalktığı düşüncesi, onun müzakereci oğulluk fikrinin bir yansımasıdır. O halde, iktidarın meşruluğu çoğunluğu temsil etmesinden gelmektedir ve kendine içkin olarak şiddet unsuru barındırmaz; daha çok bir amaçtır.

Arendt'in sık sık Antik Yunan'daki *polise* atıfla tasvir ettiği siyaset kavramsallaştırmasında kararlar zor ve şiddet kullanılarak değil, kelimeler ve ikna yolu ile alınmaktadır (Arendt, 2012: 44). O nedenledir ki Atina'daki doğrudan demokrasinin müzakereci katılım ve iknaya dayalı bir süreçleri, *otorite* kavramı ile uyumluluk göstermez. Otorite, dışsal bir takım baskı unsurlarını kullanmayı gerektirir. Özel alanda hane reisinin despotik yönetimi karşısında hane bireyleri nasıl pasifize edilmişse, modern toplumda da toplumsalın ykelişi ile hanedeki despotik reisin yerini kendisine itaat edilmesini bekleyen liderler almaktadır. Böyle toplumlarda gitgide aynılaşan ve birbirinin yerine geçebilen, düşünceden ve eylemden uzak pasif bireylerin siyaset yapmaları

3 Arendt'in, özgürlük ve özgürleşme kavramlarını nasıl tanımladığına değinmemiz gerekir. zgrlk, pozitif anlamdadır ve siyasetin gerçekleşmesi ile özgürlük de tecrübe edilir. Özgürleşme ise, negatif zgrlgn edinimidir, bir başka deyişle baskılanan özgürlük durumuna erişmek, onu elde etmektir, korunmaya muhtaçtır (Arendt, 2012: 35).

ve özgürleşmesi mümkün olmamaktadır. Arendt'e göre, otorite her zaman kendisine itaat edilmesini istediği için, genellikle belli iktidar ya da şiddet biçimleriyle karıştırılmaktadır (1977: 93-94). Otoritenin olduğu durumda, müzakereci katılım ve iknaya dayalı bir süreçten bahsetmek mümkün olmaz. Arendt'e göre, yönetim yetkisinin siyasi iktidara teslim edilmesi -ki bu koşulsuz itaat olacaktır- rejimin dayatmalarına teslim olmaktadır.

Fransız ve Amerikan devrimlerinin dinamikleri üzerinden otorite ve gücün kullanımının meşruiyet oluşturma ihtimalini tartışan Arendt'e göre, demokrasi ve aristokrasinin birbirinden ayrı düşünülmediği devrim sonrası dönemde, kalıcı olmayan, kamu ruhundan yoksun bulunan istikrarsız yapılar, demokrasiye karşı bir direnç göstermiştir (Arendt, 2012: 300). Makyavel ve Robespierre'e atıf yapan Arendt, Platon'un filozof kral diktatörlüğünün devamı gibi davranan liderlerin otoriteyi tiranlıkla ve meşru iktidarı şiddetle karıştıran bir yanılgıya düştüklerini ve başarısız olduklarına sık sık yazılarında dile getirir. Muhalefeti susturan, şiddeti meşru gören bir devrim hareketinin yerine Romalıların yaptığı gibi referansını geçmişten alan bir anlayışın yeğ tutulması Amerikan Devriminin görece başarılı olmasında olduğu kadar devrimin süreklilik anlayışına oturmasında da rol oynamıştır. Amerikan ve Fransız devrimleri ile devrimin eyleyeni de izleyeni de devrimin zorunlu takipçisi konuma gelmiştir. Dolayısıyla özgürlük peşinde tekil şekilde ve onu sürekli kılma arzusu ile koşarken, özgürlüğün peşinde koşmaya zorunlu hale gelen bireylerden bahseder Arendt. Özgür yaşamın, başkalarının refakatine muhtaç olması da insanların bir araya gelecekleri polisi yani siyasi alanı gerektirmektedir.

Geçmişle Gelecek Arasında'da özgürlüğü, ne olduğu değil ne olmadığı üzerinden tasvir eden Arendt (1977: 205), paylaşma ve ortak eylem duygusunun yitimi ile 'kayıp bir hazine' olarak isimlendirdiği özgürlüğü aramak için kamusal alanı işaret eder. Toplumun farkındalığı ve bir arada oluşu özgürleşme ihtimaline etki etmektedir. Kitle toplumu bireyleri etkisiz, düşünmeyen, çaresiz bir duruma sokmaktadır ve cesaret gösterme ihtimalini azaltır. Cesaret gösterme durumu, bireyin kendi düşünce dünyasından gelişen ve öznel bir cesaret olarak bahsedilmez. Yurttaşlık seviyesinde, kamunun istifade etmek istediği bir cesarettir (Arendt, 1977:157). Bir başka deyişle kamusal alanda bir arada olma ve etkin yurttaş olarak inisiyatif almanın kolaylaştırıcısıdır. Mirebeau'nun da dediği gibi: "Birlik olmuş on kişi, bunu becerememiş on bin kişiyi korkudan titretebilir" (Arendt, 2012: 150). Pozitivist düşüncenin de yaygınlaşması ile bireyler praxis'e mesafeli durmaya başlamış; siyaset bir ilgi ve uzmanlık alanı gibi algılanmaya başlanmıştır. Arendt'in *İnsanlık Durumu*'nda derinlemesine analizinde yer verdiği gibi toplumsalın yükselişi ile yuvarlak bir masanın oturanların ortasından gitmesi gibi kitle toplumunun paylaşma

ve birliktelik duygusu da uçup gitmiştir. Sadece belli bir yaşanmışlığın yok olması gibi değil onun da ötesinde nesiller boyu paylaşılan ortak dünyanın anlamını yitirmesidir.

Fenomenolojik bir bakışla ele aldığı gerçekliğin n kabulünü reddediş onun etkin yurttaş tanımının ipuçlarını vermektedir. İtaatin itirazı boğduğu her toplum, itiraz hakkının aşındığı her demokrasi, güçlü aşınma ve otoriterleşme sinyalleri verir (Sezer, 2016: 123). Dolayısıyla, Arendt'in totaliter yönetimin yanında kendilerine yapılan haksızlara itiraz etmeyen halkları da suçlu bulduğu aşıkrdır. Buradan hareketle, Arendt'in sorgulayan, düşünen yurttaş tanımına 'inisiyatif alabilen yurttaş' tanımını da eklediği sonucuna ulaşabiliriz. Sokrates'in at sineği metaforu ile anlattığı, hakikatlerin dogmaya dönüşümüne karşısında inisiyatif almak da bir eylemliliktir. O halde, sorulması gereken sorulardan bazıları şunlar olacaktır: Arendt'in demokrasisi bu inisiyatif alabilmenin imknını yurttaşlara sunar mı? Sunduğu durumda da kamusal özgürlük hedefine rağmen demokrasinin aşınması kaçınılmaz mıdır?

Toplumsalın yükselişiyle birbirinin yerine geçen, aynılaşan bireylerin iktidar, otorite, özgürlük gibi kavramlar üzerine algıları aşınmış ve inandıkları gerçekliğin sürekliğini totaliter rejimlerde bulmuşlardır (Arendt, 1951: 497). Despot hane reisinin yerini alan faşizm benzeri genel ideolojik bir kabul, sorgulamadan mevcut sistemin meşruluğunu kabul eden kitle toplumunu anlatır. Post-materyal tezlerin de dayandığı noktalardan biri olan kitle toplumu ve bireylerin yabancılaşması ile vatandaşların politik sorumluluğu onlara sahiplenici bir kimlik sunacak liderlere verme eğilimi yüksektir. Sorgulayan ve eyleyen etkin yurttaşlık durumunun modern dünyada aşındığını düşünen Arendt, sosyo-ekonomik durumların burada etkili olduğunu gözlemler. Elit demokrasisi tartışmasında belirttiğimiz gibi, bireycilik ve dünyadan yabancılaşma durumuna maruz kalan bireyler için Arendt'in demokrasisinde özgürleşme kamusal alanda tasavvur edilmektedir. Bu tasavvur, salt bir rejimin eleştirisi ya da idealize edilmesinden çok, Sokrates'in elektrik balığı metaforundaki gibi bir zihin çalkalanması şeklinde mevcut kanaatlerin müzakere edilmesi zereinedir. Bu müzakere ve zihin çalkalama, yurttaşın üzerinde düşen görev ve sorumluluklarını düşünmesini ve davranışlarını olaylar özelinde yargıda bulunarak ifa etmesini gerektirir. İdeolojik bir duruş ya da parti normlarına uygunluk gibi kaideleri taşımadan alınan konseye katılma kararı, bu kararı zgr iradeleri ile alan sorumlu yurttaşların eylemidir. O halde, inisiyatif alan birey, politiktir. Ancak inisiyatif olarak zorunluluklar dünyasına dair hak talebinde bulunan yurttaşların, taleplerinin karşılanması uğruna iktidarın gücünü pekiştireceği kurumsal düzenlemelere razı gelmesi

durumunda otoriter eğilimlerin kökleşmesi ve demokrasinin aşınması tehlikesi söz konusu olabilir.

Berktay'ın aktardığı gibi, Batı demokrasilerinde sivil haklar güvence altına alınsa da özgürlüğün varlığı için aynı durum söz konusu olmamıştır (2012: 41). Aynı noktaya dikkat çeken Arendt'e göre de yurttaşlık bilinci gelişmemiş ya da eksik gelişmiştir. *İnsanlık Durumu*'nda da vurguladığı kamusal alanın yitirilişi ve insanın kendine ve topluma yabancılaşması olgusu yönetsel olarak da sorgulamayan ve kabullenen yurttaşların çoğalmasına yol açmıştır. Bu durum, kitle toplumlarındaki normalleşen durumlara ve sonucu belli kabullere göre yaşamının sıradanlaşmasından farklı değildir. Sorgulamayan ve yabancılaşmasını sürdüren yurttaşlar, inisiyatif alma hamlesinden gitgide uzaklaşırlar.

Sorabileceğimiz bir diğer soru da "Demokrasiyi korumak etkin yurttaşın görevi midir"? Genel seçim hakkının, özgür ve adil seçimlerin, demokrasi ve kamusal özgürlükleri yaşatmak için yeterli olduğu yanılıgısı, modern hayatın olağan hızlı akışında vatandaşların çok da kolay fark edemeyeceği bir durumdur. Demokratik görünen rejimlerde dahi *vita activa*'nın zorunluluklar sarmalı, vatandaşları pasifize edebilmektedir. Bürokrasinin, teknokrat ve yozlaşmış kişilerce yönetiliyor oluşu ve onların karşısında varlık gösteremeyen pasif kamuoyu, ülkede demokrasi kültürü ve kurumlarının oturmamış olmaması ile ilişkilidir. Temsili demokrasi ile yasaların egemenliği altında dışarıdan kurumlara değil ama kendi iradelerine itaat eden vatandaşlar, aynı anda hem kendi efendisi hem de kendi kölesi ikileminde yaşamaktadır. Politik sorumluluk asgari düzeyde de olsa politik gücü gerektirir (Arendt, 1997b: 181). Diktatörlük durumunda ise kamusal alana girmemenin bu gücü elinde tutamayan insanların davranışı olduğunu savunan Arendt'in, inisiyatif alan yurttaş tanımını yeniden karşımıza çıkar. Bir vazgeçiş ya da kabulleniş gibi davranan vatandaşlar, hiçbir şey yapmadan diktatörlüğün amaçlarına hizmet eden fedailer (örn. Eichmann) gibi davranmış olur. O halde yurttaşların emirler ve buyruklar karşısında sorumluluk bilinci ile etik yargılamadan bağımsız hareket etmeleri- sorgulamadan itaat etmeleri-, demokratik rejimler açısından problemlidir. 1989'daki Doğu Avrupa ülkelerinde başlayan demokratikleşme yönündeki hareketleri görme şansı olsaydı Arendt'in tepkisi nasıl olurdu? Son yıllarda otoriterleşme eğilimleri gösteren Macaristan, Polonya örnekleri kuşkusuz ki Arendt'in görüşlerini günümüzde de haklı çıkarıyor.

Kamu yararı için birlikte hareket edebilmek ve özel çıkarların ötesine geçebilmek, etkin yurttaşlığın bir özelliğidir. Katılım, sivil toplum kuruluşları içinde aktif olmak gibi birden çok biçim alabilir. Hukuki düzenlemeler çoğulcu

bakışla aşağıdan başlayan bir kurumsal örgütlenmeye dayanır. Amerikan Devrimi ile Fransız Devrimi'nin farklılığını ortaya koyarken de bu özelliğe vurgu yapar Arendt ve Amerika'daki yerel meclislerin, bölge sistemi modeli ile yerel katılımdan başlayarak sadece genel seçim günü oy sandığına gitmek ile sınırlanmayan bir modelde tezahür imkânı bulduğunu söyler. Bugünün demokrasisi, çoğunluğun çıkarını gözetken azınlık hükümranlığıdır; toplum refahını ve kişisel mutluluğu temel hedef olarak belirlemesi açısından demokratik; kamusal mutluluğun ve kamusal özgürlüğün azınlığın ayrıcalığı haline gelmesi bakımından oligarşik görülebilir (Arendt, 2012: 362). Demokrasilerin içkin kabulleri üzerine düşünen Arendt, sivil itaatsizliğe giden bazı durumlardan da bahseder. Sivil itaatsizlik, anlamlı sayıda yurttaşın, geleneksel değişiklik yollarının tıkandığına ve hükümetin yasallara uygun davrandığından ciddi kuşku duyulduğu durumda bir araya gelmeleri ile ortaya çıkar. Sivil itaatsizlik, gönüllü birliklerden oluşan (Arendt, 1997b: 110), tek tek bireyin değil bireylerin kolektif bir karşı duruşu olmalıdır. Ona göre sivil itaatsizlik, kolektiftir ve politiktir; vicdan ise hem apolitik hem de sübjektiftir (Arendt, 1997b: 85), bireyler tek başına itaatsizlik eylemi yapsalar dahi bu çoğulluk ile uyuşmayacağından anlamını yitirecektir. Burada kamusal alan tezinden devam ettiğini anladığımız Arendt'e göre yurttaşların vicdanını yöneticilere devretmesi, yasaların adil bir düzeni mutlak şekilde sağladığı durumda kabul edilebilirdi. Ancak demokratik kurumları amacı dışında kullanan yöneticiler sebebiyle sorumlu yurttaşlar adaletsiz uygulamaların aleti olmaktadır. Böyle bir durum, etkin yurttaş tanımı ile uyumsuz olması hasebiyle temsili demokrasi eleştirisinin de bir yönünü oluşturmaktadır.

Etkin yurttaşın izinden giden Arendt'in, Eichmann davasından sonra kaleme aldığı yazılarında bireylerin sorgulama yetisini yeniden yorumlama ihtiyacı duyduğu görülür. Eichmann davasına ilişkin gözlem ve analizlerine yer verdiği *Kötülüğün Sıradanlığı* kitabında, Nazi dönemi katliamlarının yurttaşın kendine verilen görevi yerine getirmesi sonucu gerçekleştirilen sıradan uygulamalar gibi kabul edilmesini eleştirir. Etkin yurttaşlık muazzam seviyede aşınmıştır ve cinayet, katliam gibi insanın beden bütünlüğüne müdahale yolları meşru görülmüştür. Dogmatik ideolojilerin yurttaşları, aklını, vicdanını kullanmayan, sorgulamayan, verilen emirlere itaat eden bireyler haline getirdiğini savunan Arendt'e göre, Eichmann örneğine benzer durumdaki bireyler, düşünmeden hareket ederek radikal kötülüğün temsilcisi durumuna düşmüştür. İtaatin meşruluğunu etik yargıda mı yoksa rejimin dinamiğinde mi bulabileceğimize Arendt'in verdiği yanıt, Platon'un düştüğü duruma düşmeden, tikel durum ve olayları, önceden herhangi bir ön kabule tabii tutmadan kendi özgüllükleri bağlamında etik bir sorgulama süzgecinden geçirmek

şeklinde (Sezer, 2016: 115). Berktaş'ın deyimiyle Arendt'in dünyası, olanca kırılğanlığı içinde politik sorumluluğun konusudur (2012: 22).

Sonuç

Günümüzde demokratik gerilemenin hız kazandığı, ona paralel siyasi kurumlara güvenin aşındığı, popülist söylemlerin ve kutuplaştırıcı siyaset ortamının kamusal alanda hâkim olduğunu düşündüğümüzde Arendt'in konsey sistemi ile önerdiği demokrasi talebi fazla iyimser görünmektedir ya da bir başka ifade ile modernitenin karmaşıklığı karşısında gitgide olasılığını kaybetmektedir. Bu bağlamda kamusal özgürlüğün temini noktasında öncü olabilecek konsey sisteminin sınırlı da olsa uygulanabilmesi, ileri demokrasiler için daha olası görülmektedir.

Bugün artık totaliter rejimleri, tiranlığı konuşmuyor olsak da otoriterleşme eğilimlerinin arttığı politik ortamda, vatandaşların demokratik kazanımlarının da gerilemiş olması, rejim tartışmalarının gölgesinde bireylerin sorunlarının ikincil plana atılmasını beraberinde getirmektedir.⁴ Tüm bu durumlar, Arendt'in kamusal özgürlük idealini ortadan kaldıran ve onu ütopyasından daha da uzaklaştıran gerçekler. Otoriterleşme endişelerini bir yana bırakacak olsak bile liberal demokrasinin kurumları ile piyasa koşullarının örneğin sınıfsal eşitsizliklerin kalkması konusunda dahi anlaşamıyor oluşu ile 'çoğulluğun ikilemi' aşılması gereken bir engel olarak durmaktadır. Günümüzde çok kültürlüğün, etnik, dinsel çeşitliliğin ciddi boyutlara ulaştığı modern yaşamda demokrasinin çoğulcu müzakereci ortamda gerçekleşmesi kırılğan görünümü bir hava vermektedir.

Sosyal ve siyasi olanın ayrımını yaparken tam iyi anlaşılmadığını ya da anlaşılmak istemediği söylenebilecek Arendt, sosyal sorunların siyasetin dışında tutulması gerekliliğini savunurken, kamusal tartışmalarda hangi konulara yer verileceği muğlak kalmıştır. Karşılıklı iletişimin öznellik ve normatif değerler altında çelişmesi Arendt'in kamusal alan ve rejim tasvirini dayandırdığı siyaset felsefesinin kalbinde yer alır (Gambetti, 2007: 53; D'Entrèves, 1994: 84). Bu haliyle çoğulculuğun düşünce ve eylem dünyasına katılmaya

4 Lührmann ve Linderberg (2019), Samuel Huntington'ın (1990) Üçüncü Dalga demokrasiler olarak adlandırdığı dönemden bugüne gelindiğinde Üçüncü Dalga Otokratikleşme dönemine girildiğinden bahseder. Lührmann ve Linderberg (2019), *A third wave of autocratization is here: What is new about it? Democratization*, 26(7), 1095–1113. Yine Varieties of Democracies 2022 raporuna göre, küresel anlamda demokrasi kazanımlarının en yüksek kabul edildiği liberal demokrasilerin vatandaşlara sunduğu hak ve özgürlükler, demokratik gerileme yaşayan ülke sayısındaki artışa paralel olarak 2011'deki %5 seviyelerinden 2021 yılı itibarıyla bugün dünya nüfusunun %36'sını etkilemektedir. Bu seviye, Soğuk Savaş'ın son dönemlerindeki seviyeye tekabül etmektedir.

hazır olan bireylerden arasında paylaşılmasını işaret eden bir ‘elit demokrasisi’ Arendt’in demokrasi anlayışında ortaya koyulmuş olur.

Başlangıç kuramcısı olarak her şeye sil baştan başlama isteği ve çalkantılı dünya siyasetinin stabil olması umudunu da her daim taşıyan Arendt, mümkün olmadığını bilerek belki de daha fazlasını istemektedir. Devletin, sözleşme, g, otorite ekseninde tarihsel olarak üstlendiği yıkıcı rollerin gölgesinde devletin varlığına şüphe ile yaklaşmakta haksız sayılmaz. Ne var ki, yazılarında kurumsal ereve nermeyen Arendt’in ‘oğulluğun ikilemi’ni aşmak için de konsey sisteminde çıkabilecek olumsuzluklara dair de somut bir nerisi yoktur. Etkin yurttaş olabilmek için devletin sunduğu araçları gücü pekiştirme amacında olmadan pragmatist nedenlerle kullanmak ve bu sayede dnyasallığın katılımcı bir ortama taşıması başlangıç olabilir. Bu noktada modern yurttaşın, filozof-yurttaşa dönüşebilmesi de kolaylaşır; kendi özgürlüğünü bulmak adına kamusal katılım sağlaması da. Ancak, bu yine ileri demokrasiler için daha kolay uygulanabilir bir reçete olarak durmaktadır. Etnik çatışmalar, ekonomik darboğazlar, kültürel normlar, savaşlar sebebiyle dünyada 244 milyon⁵ çocuğun eğitime erişim sağlayamaması, insani özgürleşme sorunsalının güncel bir diğer boyutunu gözler önüne sermektedir. Demokrasinin araç ya da amaç olmasının ötesinde kolektif bilincin inisiyatif alabilmesi, Arendt’in demokrasisinde etkin yurttaşın özgürleşmesi yolunda önemli durmaktadır.

Arendt’in demokrasisinin, ilk gençlik yıllarını yaşadığı ortamın, Nazi Almanyası’ndan kaçışının ve tanık olduğu ve okuduğu devrim hareketlerinin tarihsel anlatısından beslenen bir demokrasi olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bir yönüyle ehlileşen bir antagonizmanın tezahüründen bahsederken diğer tarafta tarihsel örneklerle besleyerek öyküsel bir iletişim kumar okuyucusuyla Arendt. *Devrim zerine* kitabında verdiği ABD’deki sivil haklar hareketi, Vietnam Savaşı’na karşı protestolar, bireylerin eylemliliğini hatırlayıp etkin yurttaş olmaya döndüğü örneklerdir. Arendt, iki dünya savaşı, totaliter rejim tecrübeleri sonrasında rejimlerin karşı karşıya kaldığı durumu olabildiğinde objektif şekilde değerlendirip olası çözümler geliştirebilen, deneyen, eyleyen bir siyaset bilimcidir. Mutlak bir rejim önerisinde bulunmuyor, geleneksel yönetim biçimlerine muhalif ama belli bir ideolojiyi temsil etmiyor oluşu da onu diğer çağdaşlarından ayırmaktadır. Yine Fatmagül Berkta’yın belirttiği gibi, Arendt’in sunmaya çalıştığı dünya ‘geçmişle bugün arasında’ bir düşünce pratiğidir (2012: 37). Bir başka deyişle Arendt’in demokrasisi, varoluşsal sorumlu yurttaş olabilmenin yollarını keşfetmek isteyenler için bir kılavuz önermesidir.

5 <https://news.un.org/en/story/2022/09/1125952> (Erişim tarihi: 7/11/2022)

Kaynakça

- Arendt, H. (1951). *The origins of totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace and Co.
- Arendt, H. (1958). Totalitarian imperialism: reflections on the hungarian revolution. *Journal of Politics*, 20(1): 5-43.
- Arendt, H. (1971). *Dissent, power and confrontation*. A. Klein (der). New York: McGraw Hill.
- Arendt H (1972). *Crises of the republic*. Florida: Harcourt Brace & Company.
- Arendt, H. (1977). *Between past and future: eight exercises in political Thought*. New York: The Viking Press.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu (The human condition (1958))*. çev. B O Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (1997a). *Şiddet üzerine (On violence (1969-70))*. çev. B Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (1997b). Sivil itaatsizlik. İçinde: Y Coşar (çev). *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arendt, H. (2012). *Devrim üzerine (On revolution (1963))*. çev. O E Kara, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benhabib, S. (1996). *The reluctant modernism of hannah arendt*. London: Sage Publications.
- Berktaş, F. (2010). *Politikanın çağrısı*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berktaş, F. (2012). *Dünyayı bugünde sevmek*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bokinić, M. (2009). Is polis the answer? Hannah Arendt on democracy. *Santalka Filozofia*, 17(1): 76-82.
- Buckler, S. (2011). *Ethics and the vocation of politics action and appearance*, London: Continuum.
- Canovan, M. (1994). *Hannah Arendt: a reinterpretation of her political thought*. New York: Cambridge University Press
- D'Entrèves, M.P. (1994). *The political philosophy of Hannah Arendt*. London: Routledge.
- Gambetti, Z. (2007). Marx ve Arendt: Emek, iş, eylem üzerinden üç siyaset biçimi, *Birikim*, 217: 46-54.
- Kateb, G. (2000). Political action: its nature and advantages. İçinde: D Villa (der). *The Cambridge companion to Hannah Arendt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lash, C. (1990). Conclusion. İçinde: R Garner (der). *The realm of humanitas: responses to the writings of Hannah Arendt*. New York: Lang.
- Michels, R. (1966). *Political parties*. London: Collier-Macmillan Limited.
- Mills, W. (1956). *The power elite*. London: Oxford University Press.
- Mosca, G. (1939). *The ruling class*. New York: McGraw-Hill Book Company
- Pareto, V. (1935). *The mind and society*. 4 Cilt, New York: Harcourt, Brace and Company
- Pitkin, H. (1981). Justice: On relating private and public. *Political Theory*, 9(3): 327-352.
- Sezer, D. (2016). Yargı ve Etik: İtiraz, Tartışma, Demokrasi: Arendt'te yargı yetisinin etik ve politik önemi, *Yargıya Felsefe ile Bakmak*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 107-135.
- Tocqueville, A. (2004). *Democracy in America*. çev. A Goldhammer. New York: The Library of America.

V-Dem Institute. (2022). *Autocratization changing nature?: Democracy report 2022*. Gothenburg: University of Gothenburg V-Dem Institute.

Villa, D. (2000). *The Cambridge companion to Hannah Arendt*. New York: Cambridge University Press.

Wolin, S. (2016). Hannah Arendt: democracy and the political. İçinde: N Xenos (der). *Fugitive Democracy and Other Essays*. New Jersey: Princeton University Press.